

Răspunsuri la recenziile lui Iacob (2015) și Cernat (2015) asupra monografiei psihologiei românilor (David, 2015). Despre știință și etica ei

(Answers to Iacob (2015) and Cernat (2015)'s reviews of psychology of Romanians (David, 2015). About good science and its ethics)

DANIEL DAVID

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Psihologie și Științele Educației”, str. Republicii nr. 37, 400206 Cluj-Napoca

In this article I answer to the reviews of Iacob (2015) and Cernat (2015). While I have little to say about the review of Iacob (2015), which is a rigorous and a professional one, correctly pointing both the strengths/novelties and the potential limitations of the book, the review of Cernat (2015) reflects a lack of objective approach, serious errors in understanding psychological methodology, and even an unfortunate confusion of science and ideology (e.g., criticizing the presentation of data published in top journals indexed in Web of Science articles, because of the supposed ideology of the authors, even if the explanation of data in the book was incompatible with supposed ideology of the authors of the data). From an educational point of view, I argue that science and ideology should be separated and that in a scientific approach it is important to follow the best practices in the field, as they are promoted by the relevant paradigms in the field. Generally speaking, having a limited understanding of the best practices in the field of psychological research, but a strong ideological option, may lead one to erroneously evaluate a study in terms of major „errors/distortions”, etc., with negative ethical implications for science (e.g., generalization of such labels to many major studies in the field, which used the same standard research paradigm).

Keywords: Psychology of Romanians, Reviews of psychology

Note:

The article is a part of a debate about Daniel David's monography about psychology of Romanians, in the Journal of Science Policy and Scientometrics (Revista de Politică a Științei și Scientometrie), No. 4/2015:

- Iacob, L. (2015). Daniel David's approach of Romanian's psychology. A new approach? (Daniel David, Psihologia poporului român. O abordare aparte?).

- Cernat, V. (2015). The Psychology of the Romanian people": The imperfect copy of an unaccomplishable prototype (Psihologia poporului roman. Copia imperfectă a unui prototip irealizabil).

- David, D. (2015). Answers to Iacob (2015) and Cernat (2015)'s reviews of psychology of Romanians About good science and its ethics. (Răspunsuri la recenziile lui Iacob (2015) și Cernat (2015) asupra monografiei psihologiei românilor (David, 2015). Despre știință și etica ei).

1. Introducere

În acest articol, răspund celor două recenzii făcute monografiei dedicate psihologiei românilor (David, 2015). Ca membru în comitetul de redacție al revistei (*Revista de Politică Științei și Scientometrie*), am rugat editorul să fie deschis spre recenzii ale monografiei, fie acestea pozitive, fie critice. Cele pozitive pot reliefa valoarea monografiei, cu implicații pentru noi cercetări viitoare și aplicații practice, iar cele negative, dacă sunt serioase, mă pot ajuta să am o ediție viitoare mai bună, iar dacă sunt doar negative, îmi dau ocazia să clarific multe limitări în înțelegerea monografiei.

2. Răspuns pentru doamna Prof. univ. dr. Luminița Iacob (Iacob, 2015)

Doamna Luminița Iacob este profesor universitar dr. la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,

specialist în psihologie socială și unul din vârfulurile românești în etnopsihologie. Trebuie să spun că am citit cu foarte mare curiozitate recenzia dânsiei. Curiozitatea a fost generată de faptul că amândoi știm (și specialiștii știu) că există o oarecare „tensiune” și chiar „rivalitate” între paradigma angajată de monografie (cognitiv/psihometrică/clinică într-o metodologie interculturală) și paradigma de lucru a profesorului Luminița Iacob (etnopsihologie/psihologie socială/culturală).

Într-adevăr, psihologia socială, pentru a se rupe de criticile aduse paradigmei *Volkerpsychologie*, a fragmentat, adesea, temele de psihologie cu referire la o națiune în teme legate de cercetarea grupurilor și/sau a indivizilor în context social și/sau le-a abordat mai ales într-o paradigmă mai constructivistă. Astfel că în loc să căutăm atribute psihologice pentru o anumită națiune, vorbim de teme precum stereotipuri, conformism social, psihologia unor grupuri vulnerabile, psihologia descriptivă (nu atât comparativă) a unor grupuri etnice (adesea minoritare) etc. Așadar, abordarea fiind una mai constructivistă, congruentă cu alte științe sociale (ex. antropologie), o face mai ușor de relaționat cu alte cercetări sociale. Similar, etnopsihologia, deși mai există ca termen mai ales în spațiul francofon, a fost, adesea, asimilată ca preocupări, mai ales în spațiul anglo-saxon, cu psihologia culturală, ajungând să investigheze modul în care anumite patenuri culturale, în anumite grupuri etnice, influențează apariția unor trăsături psihologice și cum aceste atribute mențin apoi patenurile culturale (într-o abordare tot dominant constructivistă).

Pe de altă parte, psihologia interculturală readuce în discuție teme globale (ex. caracteristicile naționale de personalitate) și are o componentă mai „pozitivistă”, diferențiind adesea între „cum ne credem” sub aspectul unor atribute psihologice versus „cum suntem” prin prisma acelor atribute; aceste diferențe sunt accentuate de infuzia componentelor cognitive/psihometrice/clinice. De aici, o oarecare tensiune între paradigme, tensiune ținută sub control la nivel internațional prin formula unei abordări „poliparadigmatice”, în care, recunoscându-se incompatibilitatea unor paradigme asupra unui fenomen, se încearcă înțelegerea mai comprehensivă a fenomenului prin integrarea cunoștințelor din paradigme diferite. Important este, în acest demers, ca fiecare să lucreze corect în paradigma sa.

Analiza profesorului Luminița Iacob este una riguroasă. Cu profesionalismul, etica și politetea cunoscute a punctat specificul acestei abordări față de abordările mai tradiționale, pe care le cunoaște bine

(socială/culturală/etnopsihologie). Așa că sunt absolut de acord cu sintagma din titlu „...*O abordare aparte*” și cu considerațiile pe care le-a făcut, pozitive sau pe alocuri mai critic-constructive (adesea prin problematizarea făcută și întrebările ridicate). Știm amândoi că nu există răspunsuri imediate la problematizările/întrebările ridicate, integrarea paradigmatelor făcându-se, dacă se va face, în timp.

3. Răspuns pentru recenzia domnului Conf. univ. dr. Vasile Cernat (Cernat, 2015)

Am citit cu atenție și recenzia domnului Cernat. Evident, oricine o citește observă imediat că nu este una obiectivă, ci este una sentențioasă, de pe o platformă de aparență expertiză autoasumată, care pare că dorește să condamne cu orice preț, printr-o agendă distructivă, nu să ducă la un dialog științific critic-constructiv. Recenzia domnului Cernat a alunecat adesea în sofisme, deoarece din start parcă s-a dorit critică, domnul Cernat părând că face eforturi disperate în acest sens critic, cu prețul sacrificării obiectivității. Așadar, sub o aparență expertiză autoproiectată domnul Cernat lucrează cu frânturi de adevăr, combinând incorect lucruri din paradigme metodologice diferite, catastrofând limite inerente ale unui demers științific și minimizând sau denaturând aspecte pozitive. Nu știu dacă domnul Cernat a avut această agendă - îmi place să cred că nu, și, în condițiile în care scriu acest răspuns, merg pe această idee -, dar așa a ieșit!

Inițial, nici nu am vrut să răspund la o astfel de recenzie. Nu doar din cauza stilului și conținutului, dar îmi dau seama că dacă analizele unor reputați psihologi și metodologi (cu zeci de cercetări internaționale și sute de citări) – care au reliefat rigoarea metodologică a monografiei și ale căror analize domnul Cernat le știe - nu i-au trezit o minimă îndoială că ar putea greși, domnul Cernat are convingeri mult prea ferme pentru o dezbatere serioasă. Dar, totuși, fac acest efort mai ales cu rol educațional mai general, nu ca un răspuns punctual domnului Cernat (și de aici lungimea răspunsului). Într-adevăr, de la o analiză a unei astfel de recenzii putem înțelege educațional cum se face o cercetare științifică și cum nu se face o recenzie la aceasta.

După citirea recenziei, contrariat de logica și stilul argumentării, am fost interesat să-l cunosc profesional, gândindu-mă că astfel voi înțelege mai bine ce a dorit să spună/facă și astfel să pot să-i răspund mai pertinent. Domnul Cernat este conferențiar universitar la Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș, directorul Departamentului

de Pregătire a Personalului Didactic (DPPD), licențiat în psihopedagogie specială (defectologie) și doctor în psihologie. Are trei publicații indexate în Web of Science, la data de 10 noiembrie, când scriu acest răspuns (cuvinte cheie în WoS: Cernat, V).

Deși domnul Cernat a publicat unele lucrări în domeniul psihologiei, este însă, clar, pentru mine clar că nu este familiar cu metodologia psihologică în sensul ei profund – făcând multe confuzii metodologice -, lucru perfect de înțeles ținând cont că nu este ca pregătire de bază psiholog. Și eu am studii postdoctorale în medicină integrativă și am publicat cercetări în reviste de inginerie sau de medicină, fără însă a avea pretenția că înțeleg esența acestor specialități, pentru a face analize complexe, dincolo de cercetarea specifică pe care am făcut-o.

Îmi place să cred că multe erori/confuzii ale domnului Cernat în înțelegerea textului monografiei sunt involuntare, rezultând mai ales din grabă și neîncredere, altfel fiindu-mi greu să înțeleg de ce și cum au apărut, în condițiile în care domeniile sunt relativ apropiate ca metodologie, iar domnul Cernat cred că face eforturi onorabile de a fi un bun cadru didactic și cercetător (așadar, totuși, refuz să cred că recenzia ar fi venit dintr-o agendă distructivă).

Acestea fiind spuse, mai adaug – deși asta nu este o problemă - că îmi place doar parțial titlul recenziei domnului Cernat. Eu l-aș fi formulat astfel: „*Psihologia poporului român. Copia imperfectă a unui prototip realizabil*”. Dar să luăm pe rând criticile domnului Cernat și să le analizăm cu rol educațional mai larg, prin prisma metodologiei de cercetare psihologică.

4. Despre utilizarea unor date potențial controversate provenind de la autori potențial controversați.

Domnul Cernat ține cu orice preț să îmi reproșeze utilizarea unor date pe care dânsul le consideră controversate (științific și/sau ideologic), provenind de la autori potențial controversați ideologic.

Aceste date incriminate de domnul Cernat reprezintă sub 0.01% din toate datele utilizate în monografie și nicio concluzie a monografiei nu se bazează doar pe acestea. Dar, sincer spus, apreciez foarte mult grija generală a domnului Cernat de a contra rasismul/xenofobia/extremismul, aici, prin valorile și activitățile mele publice, amândoi aflându-ne de aceeași parte a baricadei (vezi David, 2015a). Rasismul, xenofobia și extremismul sunt pericole ale lumii moderne, cu care trebuie să luptăm. Dar nu așa de subiectiv și inchizitorial se gândește în știința internațională de vârf și nu așa se luptă cu atitudinile

rasiste/xenofobe/extremiste. Prin astfel de atitudini proprii mai mult generăm și amplificăm astfel de atitudini rasiste/xenofobe/extremiste la alții (și nu cred că cineva responsabil vrea asta). Într-o formulă mai plastică, aș spune că Hitler (extremismul nazist) nu trebuie combătut cu Stalin (extremismul bolșevic), ci cu Roosevelt (abordarea democratică)! În plus, când știința este penetrată de ideologie, știința reacționează cu mijloacele proprii, nu cu altă ideologie!

Așadar, în general și educațional vorbind, cred că este neetic, eronat și periculos (chiar iresponsabil) să sugerăm că simpla punctare a unor diferențe clasificatorii între diverse atribute psiho-socio-culturale între țări/diferite înseamnă rasism/xenofobie/extremism. În această logică, analiza OECD care duce la clasamentul țărilor în funcție de performanța la testele PISA s-ar înscrie tot aici. Atitudinile rasiste/xenofobe/extremiste derivă din modul în care se referă la modul în care se interpretează astfel de diferențe (ex. se interpretează rasial, nu psihocultural), iar eu, în spiritul psihologiei moderne, m-am poziționat clar pe poziții psihoculturale incompatibile rasismului/xenofobiei/extremismului. În acest spirit, înțelegând diferențele, îți poți pune apoi problema cum să le elimini, pentru a contra nedreptăți psihoculturale. Divizia 45 a *American Psychological Association – Society for the Psychological Study of Culture, Ethnicity, and Race* – utilizează această paradigmă.

Revenind la recenzie, publicațiile citate de mine cu referire la coeficientul național de inteligență (introdus de Lynn), pe care domnul Cernat dorește să le interzică/pună sub embargo pornind de la personalitatea și opțiunile ideologice presupuse ale unor autori, se află în cele mai importante reviste științifice de profil, indexate Web of Science (WoS). Spre exemplu, revista *Intelligence* are un factor de impact WoS de 3.245 (în 2014), fiind în quartilul 1 al domeniului (zona roșie CNCS) și au fost prezentate/discutate – așa cum am făcut și eu – în multe alte lucrări de referință în domeniu. Deoarece știința psihologică are mecanisme etice de a se proteja de rasism/xenofobie/extremism, în forma de acolo (citată și de mine) nu sunt decât niște date științifice, fără să fie asociate cu explicații problematice, așa cum sugerează domnul Cernat; astfel de explicații pot apărea eventual în alte reviste, adesea neștiințifice (de altfel, astfel de reviste invocă domnul Cernat, nu cele citate de mine).

Cu siguranță, domnul Cernat se va ciocni/va înțelege aceste lucruri atunci când va încerca să publice o primă analiză integrativă pe o temă majoră într-un domeniu, într-o revistă indexată WoS. La acest nivel, nu se permite ignorarea unor date

publicate deja în reviste științifice de profil, pe criteriile menționate de dânsul (ex. personalitatea/opțiunile ideologice ale unor autori); pur și simplu, un astfel de manuscris va fi refuzat pentru că denaturează realitatea pe baze ideologice. Nu avem cum să investigăm caracterul autorului pentru a decide, dacă îl citim sau nu, și, dacă articolul este publicat într-o revistă de prestigiu din domeniu, nici nu se cade. Ce poți să faci, dacă nu ești de acord cu cele publicate? Într-un demers științific corect trebuie să le prezinți odată ce sunt publicate în reviste serioase, să spui că sunt criticate de alți autori (și care) și să propui o teorie explicativă care să prevină potențiale interpretări problematice.

Pentru a arăta că ceea ce spun este corect, punctez că așa au procedat cu aceste date despre coeficientul național de inteligență, spre exemplu Sternberg și Kaufman (2011), în celebra monografie *The Cambridge Handbook of Intelligence* (apărută la Cambridge University Press). În consecință, exact așa am procedat și eu în monografia despre psihologia românilor când, după prezentarea descriptivă a datelor despre coeficientul național de inteligență din principalele reviste științifice din domeniu, am spus că mulți autori le critică (indicându-i) și am adăugat, accentuând o componentă psihoculturală, că:

- „În acest context trebuie spus foarte clar că știința psihologică modernă refuză, în baza evidențelor, nu ideologic, interpretări cu tentă rasială și discriminatorii cu referire la diferențele de inteligență dintre diverse grupuri etnice.” (David, 2015, pg. 197).

- „...să pun aspectele mai puțin mulțumitoare într-o logică constructivă: cum am ajuns aici și ce putem face ca să evoluăm, refuzând, în numele științei psihologice moderne, interpretări rasiste și esențialiste vetuste.” (David, 2015, pg. 321).

Am văzut că acest demers nu îl mulțumește, însă, pe domnul Cernat, care dorește interzicerea/nediscutarea acestor date (mă critică pentru faptul că le-am inclus în monografie, și le maximizează, deși, așa cum am spus, acestea reprezintă o minoritate în cadrul datelor/testelor prezentate cu referire la inteligență). Dar, această atitudine pe care am asumat-o corespunde modului în care se face știința în paradigma psihologică modernă (vezi și Sternberg și Kaufman, 2014) și modului în care știința luptă cu rasismul/xenofobia/extremismul (pentru detalii, într-un text de interfață, vezi și David, 2015a). Ce să facem acum? Să scriem autorilor americani și editurii Cambridge University Press să-i scoată pe autorii pe care domnul Cernat îi consideră indezirabili?

Domnul Cernat rămâne, din păcate, tributar paradigmei *Volkerpsychologie*, neînțelegând că,

astăzi, când se vorbește despre atributele psihologice naționale sau regionale (ex. personalitatea națională/regională – vezi cercetările profesorului Rentfrow, 2013, 2015, de la Universitatea Cambridge) se discută într-o paradigmă interculturală modernă și etică, fără legătură cu *Volkerpsychologie*. Pericolul într-o astfel de poziționare este că prin atitudini inchizitoriale generăm și amplificăm, fără să vrem, astfel de atitudini la alții și ne izolăm de practicile internaționale în știință.

5. Despre deformarea unor realități istorice și contemporane

Ca psiholog, am pretenția că îmi cunosc bine domeniul și istoria acestuia, dincolo de temele specifice de cercetare. Cred sincer că, nefiind psiholog ca pregătire de bază, domnul Cernat nu are înțelegerea mai largă a domeniului, dincolo de cercetările punctuale de psihologie pe care le-a făcut. Și asta este un lucru de înțeles. Așadar, multe realități, care nu corespund modului în care le-ar defini/înțelege dânsul, îi par deformări. Dar, ca să nu discutăm în plus, să mergem la date/informații pentru a înțelege cum gândește domnul Cernat.

În legătură cu realitatea istorică dintre *Volkerpsychologie* și psihologia socială, domnul Cernat mă critică că „deformează” realitatea pentru că am spus că „...Istoria sintagmei și domeniului psihologiei popoarelor (*Völkerpsychologie*) este lungă și complicată, cu suișuri și coborâșuri, încheiată în final cu apariția domeniilor moderne ca psihologia socială...” (David, 2010, pg. 44), dânsul argumentând în recenzia sa (Cernat, 2015, pg. 306) că adevărul este altul: „...nucleul de bază al disciplinei „(n.a. psihologia socială)” s-a format independent și oarecum chiar împotriva speculațiilor *wundtiene* cu privire la *Völkerpsychologie*...”. Ei bine, domnul Cernat greșește, deoarece se pot cita zeci de lucrări în care *Volkerpsychologie* apare ca un precursor istoric al psihologiei sociale, invalidând astfel convingerea domnului Cernat. Prezint, din lipsă de spațiu, un singur exemplu (un *handbook* internațional, aflat la cea de-a 7-a ediție):

„...An important precursor to the development of social psychology as an independent discipline was the work of a number of scholars in Germany known as the folk psychology. In 1980, a journal devoted to *Volkerpsychologie* was founded by Steinthal and Lazurus...” (Vaughan și Hogg, 2013, pg. 23).

Contrariat fiind însă de enciclopedia invocată de domnul Cernat pentru a-și argumenta critica – eu știind că este puțin probabil să fie corect așa cum spune dânsul -, m-am uitat cu atenție la conținutul

acesteia. Este clar că domnul Cernat nu a surprins exact ce spune aceasta. Acolo ni se spune așa:

„...*Largely due to Wundt's influential writings and the works of philosophers Moritz Lazarus and humanist Heyman Steinthal, by 1900 Germany's annual bibliography of the psychological literature listed more than 200 articles per year under the heading "social psychology". Despite the fact that Wundt's 10 volumes of writings on social psychology influenced scholars in Europe, his work remains largely inaccessible to American social scientists...*” (Franzoi, 2007, pg. 432).

Așadar, enciclopedia nu spune nicidecum că *Volkerpsychologie* nu este precursorul istoric al psihologiei sociale, ci dimpotrivă, în enciclopedia *Volkerpsychologie* chiar apare explicit menționată ca punctul de start în secțiunea de istorie a psihologiei sociale (*Dawning of a scientific discipline: 1862-1895*). Enciclopedia spune doar că specific influența *Volkerpsychologie* asupra psihologiei sociale americane a fost mică (deși *Volkerpsychologie* a influențat puternic în SUA psihologia socială de sorginte sociologică) – nu a psihologiei sociale în general -, iar asta din cauză că lucrările lui Wundt nu erau accesibile în engleză și a apariției behaviorismului în SUA. Astfel de critici, bazate pe frânturi de adevăr utilizate pentru a problematiza evidențe general acceptate și a le prezenta apoi ca deformări, nu se încadrează într-un dialog profesional rațional. Cred că graba și neatenția au avut un rol determinant aici.

Trebuie să înțelegem că a fi precursor istoric nu înseamnă că o abordare nouă derivă din precursor ca metodologie, ci că relația este mai mult ca preocupare/tematică. Psihanaliza, spre exemplu, este un precursor al psihoterapiilor moderne (ex. prin ideea generală că „mintea” conține în apariția tulburărilor psihice), dar cu unele nu are nicio legătură metodologică și/sau de conținut specific (ex. ce anume din mintea umană conține în tulburările psihice). Similar, psihologia interculturală, culturală sau socială nu au nimic de-a face cu vechea *Volkerpsychologie* sub aspect metodologic, dar aceasta este considerată în lucrările de specialitate un precursor al acestora (vezi Vaughan și Hogg, 2013, pentru psihologia socială; vezi Cole, 1998, pentru psihologia culturală și Berry și colab., 1997, pentru psihologia interculturală).

În legătură cu realitățile contemporane, probabil tot din grabă/neatenție, erori similare cu interpretarea legăturii istorice dintre *Volkerpsychologie* și psihologia socială face domnul Cernat și când argumentează că conceptele folosite în monografie nu sunt atât de importante în prezent pe cât pretind eu (ba sunt chiar vetuste și/sau marginale). Despre

termenii utilizați în prezent am scris în monografie și în diverse texte de interfață, postmonografie, pentru a-i ajuta pe cei care nu cunosc domeniul să-l înțeleagă măcar bazal. Nu mai găsesc util să argumentez evidența, așa că reiau textul din David (2015b):

„Există o resuscitare în literatura științifică de specialitate actuală a unor vechi sintagme, cu o semnificație însă modernă. Iată câteva, selectate rapid:

- (psihologia poporului chinez/psihologia chinezilor) – Bond, M.H. (Ed). (1986). *The Psychology of the Chinese People*. Oxford University Press. New York, NY; Bond, M.H. (ed.). (2000). *The Oxford Handbook of Chinese Psychology*. Oxford University Press: New York: NY

- (caracteristicile psihologice ale rușilor) – Peabody, D. și Shmelyov, A.G. (1996), *Psychological characteristics of Russians*. *European Journal of Social Psychology*, 26, 507–512.

- (psihologia culturală a afroamericanilor) – Jones, J.M. și Campbell, S. (2011). *Cultural Psychology of African Americans*. *Online Readings in Psychology and Culture*, 3(1). SUA, fiind multietnică, are o mulțime de lucrări focalizate pe psihologia principalelor etnii.

- (caracteristicile naționale – se referă la cele psihologice și sunt analizați americanii, englezii, germanii, francezii, italienii, rușii) – Peabody, D. (2011). *National Characteristics*. Cambridge University Press: New York (publicată prima dată în 1985).

- Sintagme precum „profilul național de personalitate”, „profilul psihologic al națiunii”, „psihologia americanilor”, „caracterul / personalitatea națională”, etc. se regăsesc în literatura de specialitate modernă (vezi Schmitt și colab., 2007; Terracciano și colab., 2005). Mai mult, profesorul Jason Rentfrow de la Universitatea Cambridge nu are nicio problemă să asume în interviurile publice din 2015 că studiile și cercetările sale vizează înțelegerea „psihologiei națiunii” (se referă la britanici) sau că studiază „profilul psihologic al regiunilor” (vezi Rentfrow, 2013), iar asta nu stârnește reacții de mirare.”

Trebuie, așadar, să înțelegem că nimeni nu face astăzi *Volkerpsychologie*, ci că tematica veche este abordată cu o metodologie și etică moderne. *Volkerpsychologie* a fost utilizată în ideologia luptelor între popoare și a devenit vetustă nu prin datele prezentate de oamenii de știință, ci din lipsa datelor empirice și de aici din prea multe speculații teoretice, grevate ideologic. Dar trebuie citit atent în domeniu, fără prejudecăți, pentru a descoperi corect constructele moderne ale psihologiei interculturale.

6. Despre apelul la autoritate și prezentarea trunchiată a literaturii de specialitate

Dacă cunoaștem teoria argumentării, înțelegem că domnul Cernat se grăbește când vorbește despre „apelul la autoritate”. Revista *Science* și studiul de acolo (Terracciano și colab., 2005) nu au fost invocate pentru a argumenta adevărul unei teze (nu s-a problematizat valoarea de adevăr într-un discurs teoretic: „ar fi adevărat pentru că se spune în *Science*”), ci pentru a arăta un set de bune practici internaționale (s-a problematizat ce și cum trebuie făcut, într-un discurs practic). Altfel spus, într-un discurs practic, gândim astfel: deoarece România a lipsit din analiza respectivă, a investiga acel fenomen în România se înscrie în paradigma respectivă.

Nu intru în detalii despre ce și cum au evoluat cercetările lui Terracciano și colab. Profesioniștii pot examina literatura de specialitate mai recentă și vor vedea că linia de cercetare este extrem de activă și influentă internațional. Spun doar că știința de vârf nu este ca un manual de liceu, în care ai câteva cunoștințe de bază bine sistematizate. Știința de vârf presupune teorii multiple, uneori competitive și/sau contradictorii, mai mult sau mai puțin legate între ele, din același domeniu și/sau din domenii foarte diferite. Profesioniștii/cercetătorii de anvergură știu că asta nu înseamnă cercetare controversată, cu sensul peiorativ sugerat de domnul Cernat, ci cercetare de frontieră (care poate genera controverse științifice remarcabile)! Cercetarea controversată de care vorbește domnul Cernat este cea care nu-și are loc în revistele/editurile de specialitate de prestigiu, ceea ce nu este cazul în cercetările lui Terracciano și colab., revista *Science*, unde și-a publicat cercetarea menționată, fiind de referință în știința de azi.

În ceea ce privește trunchierea literaturii de specialitate, nimeni serios în știință nu se așteaptă, spre exemplu, ca atunci când discutăm despre „depresie”, din punct de vedere „cognitiv-comportamental”, să aducem mereu în discuție toate celelalte abordări (de ordinul zecilor). Chiar domnul Cernat spune, spre exemplu, că sunt mii de studii asupra fenomenului legat de violență. O abordare serioasă înseamnă să-ți precizezi clar contextul, teoriile de la care pornești, iar concluziile să fie formulate în baza acestor premise. Asta nu înseamnă prezentarea trunchiată, ci doar că fenomenul poate să fie abordat în mai multe contexte (cum se întâmplă la nivelul științei avansate). Dacă ar fi fost vorba de „trunchiere”, atunci studiile legate de temperatură sau masculinitate integrate de mine în monografie, integrare criticată de domnul Cernat, ar fi trebuit, la rândul lor, să fie considerate trunchiate, deoarece nu au nivelul de integrare pretins imperativ

de domnul Cernat. Dar, totuși, au fost publicate în reviste de prestigiu la nivel internațional, ceea ce îmi spune că argumentul domnului Cernat nu duce la practici congruente cu cele internaționale.

În legătură cu *Emotional Quotient Inventory*, comparația s-a făcut între eșantionul românesc și cel american. În plus, pentru EQI, analiza mediilor latente a arătat, în cazul scorului global, același rezultat ca în utilizarea metodei tradiționale ceea ce întărește concluzia, cel puțin în cazul scorului global de inteligență emoțională. Domnul Cernat trebuie să înțeleagă că niciun instrument de măsurare nu este perfect, iar astfel de problematizări menționate de dânsul se află în manualul fiecărui test citat în monografie, nu doar cu referire la EQI. Dacă aș fi prezentat aceste analize pentru fiecare instrument, probabil că fiecare analiză devenea o carte în sine. Nu așa se fac lucrurile! Dacă testul este adaptat printr-un manual publicat și utilizat pe scară largă de profesioniști, înseamnă că a trecut niște criterii minimale. Spre exemplu, după astfel de analize, în ceea ce privește EQI, concluzia autorilor (Bar-On și colab., 2009), concluzie utilizată în monografie, a fost că „*Se poate trage concluzia că există o justificare empirică adecvată pentru structura ierarhică 1-5-15*” (pg. 163).

În fine, dacă domnul Cernat, din poziția de autoritate academică în care se autoproiectează, poate uneori prea ferm, este, totuși, de acord să accepte o „oarecare științificitate” cercetărilor lui Terracciano și colab. (2005) – „salvându-l” prin faptul că el își asumă clar limitele –, ar trebui să aplice același tratament și monografiei, care prezintă foarte explicit limitele demersului; acest lucru este cu atât mai important, cu cât majoritatea rezultatelor din monografie se bazează pe date, deja, publicate în literatura internațională de profil. Altfel spus, nu este corect ca „limite” acceptabile la unii să devină „trunchieri” la alții. Cam acesta este tonul analizei, ton la care nu am cum să răspund în logica problematizărilor profesionale și a raționalității clasice.

7. Despre aparatul metodologic neadecvat

Aici trebuie să recunosc că am fost cel mai curios de ceea ce va scrie domnul Cernat, deoarece eu sunt, adesea, considerat ca unul dintre specialiștii în metodologia cercetării psihologice din țară (invitat să scriu pe această temă în enciclopedii internaționale), iar unii din consultanții monografiei, de asemenea, reprezintă unele din vârfurile psihologice în domeniu, în țară.

Din păcate, așa cum mă așteptam, nu este nimic nou față de limitele pe care le-am menționat eu în monografie. Ba mai mult, apar o serie de interpretări nefericite ale metodologiei de cercetare psihologică, printr-un un joc confuz – nu știu dacă voluntar sau involuntar - cu diversele paradigme diferite de analiză a datelor, cu insinuarea incorectă că, dacă nu urmezi ceea ce crede domnul Cernat că ar trebui urmat este greșit. Să analizăm punctual criticile ridicate de domnul Cernat.

7.1 Utilizarea eșantioanelor reprezentative vs. de conveniență și Legea numerelor mici.

Domnul Cernat îmi reproșează că am utilizat frecvent eșantioane de conveniență/non-probabilistice (aici trebuie să ne reamintim că majoritatea eșantioanele la care se referă domnul Cernat nu au fost alese de mine, ci se află în studii ale diverșilor autori, deja publicate în literatura internațională, trecând, așadar, filtrul comunității științifice).

Am dedicat mai multe paragrafe în monografie pentru a-i face pe nepsihologi să înțeleagă cum se face psihologia modernă. Nu „vehement”, cum spune domnul Cernat, ci rațional și ferm, deoarece, iată, unii, ca domnul Cernat, chiar nu înțeleg o paradigmă standard (care a generat mii de publicații științifice). Nu mai reiau ce am scris în monografie, ci sumarizez cu rol educațional.

Măsurătorile psihologice sunt complexe și necesită locații fixe (ex. laborator) și/sau timp îndelungat de administrare a măsurătorilor (ex. unele teste psihologice au sute de itemi). Așadar, logica eșantioanelor reprezentative nu este dominantă în psihologie, pentru simplu motiv că nu se poate aplica eficient, psihologia dezvoltându-și o altă metodologie riguroasă. Aici este vorba despre o decizie practică, nu despre o minimizare teoretico-metodologică a eșantioanelor reprezentative.

Așa cum se învață din anul 1 de psihologie, logica eșantioanelor reprezentative este totuși necesară atunci când dorim să estimăm parametrii unei populații pornind de la indicatorii statistici ai unui eșantion; într-o astfel de situație rareori se acceptă, chiar cu titlu provizoriu, eșantioane de conveniență. Dacă însă dorim să investigăm relații între variabile, logica eșantioanelor reprezentative nu mai este o constrângere majoră în psihologie. De aceea, psihologia lucrează adesea cu eșantioane de conveniență/non-probabilistice (fără a refuza însă eșantioanele reprezentative, când acest lucru este posibil). În această metodologie este însă important ca orice generalizare a concluziilor să se facă adăugând imediat limitele legate de eșantionare. În plus, în acest

context, replicabilitatea capătă în psihologie un rol fundamental și obligatoriu, alături de conexiunile logico-conceptuale între constructe (ex. predictive/ concurente).

În monografie nu am încercat să estimez parametrii unei populații (ex. români), pornind de la un eșantion de conveniență din populație. Asta ar fi fost foarte rudimentar! Dimpotrivă, așa cum am arătat clar în metodologie, un atribut psihologic a fost asociat românilor doar într-o logică comparativă interculturală, derivată din relația a două variabile: (1) variabila clasificatorie culturală (români vs. altă țară de referință) și (2) variabila dependentă (ex. atributul psihocultural investigat). Dar trebuie înțelese fin aceste nuanțe, care scapă unui ochi mai puțin familiarizat cu metodologia psihologică.

Apoi, pentru a crește rigoarea demersului, în general, am prezentat sub formă de cunoștințe validate științific acele cunoștințe care s-au bazat pe rezultate obținute în eșantioane reprezentative și/sau eșantioane cu putere statistică adecvată, într-o relaționare logico-conceptuală cu alte rezultate. Așadar, pentru a fi conservator, toate concluziile generale ale monografiei se bazează pe eșantioane reprezentative și/sau eșantioane cu putere statistică adecvată, în cadrul unor relaționări logico-conceptuale predictive (ex. unele atribute psihologice au fost anticipate din analiza mediului cultural) și/sau concurente (ex. unele atribute psihologice se interrelaționau conform unor teorii, deja, validate în psihologie). Atunci când aceste condiții nu au fost întrunite, cunoștințele au fost formulate doar ca preliminar.

Dar pentru a evita discuții interminabile și pentru a ilustra că ceea ce spun este corect și că monografia se înscrie sub acest aspect în setul de bune practici ale domeniului, să observăm că nici un articol din ultimul număr din *Journal of Cross-Cultural Psychology/JCCP* (octombrie 2015) nu utilizează eșantion reprezentativ, urmând, însă, strict logica metodologică descrisă mai sus (ex. eșantioane cu putere statistică/relaționare logico-conceptuală), logică care, în condiții similare, se regăsește și în monografie. Mai mult, testarea eficienței unor terapii, deja, validate științific – prin care s-au tratat milioane de pacienți și au salvat probabil mii de vieți la nivel internațional – se face fără a se angaja eșantioane reprezentative, ci tot logica descrisă mai sus. Dacă aș lua în serios criticile domnului Cernat, probabil că toate aceste articole ar fi la rândul lor considerate greșite sau foarte problematice. Așadar, lipsa eșantionului reprezentativ nu este o problemă insurmontabilă, ci o limită asumată de psihologie, pe care o adresăm tot metodologic, după cum am indicat mai sus. Așa cum am mai spus, marea majoritate a datelor pe care se bazează analizele secundare de

date din monografie au fost deja publicate în reviste de specialitate, trecând, așadar, filtrul comunității științifice. Așadar, preocuparea monografiei de a include eșantioane reprezentative, acolo unde acestea există, nu este o încercare de a ne apropia de vreun standard ideal al domeniului (pe care monografia nu-l atinge), ci o încercare de folosi maximal toate datele existente, pentru a reduce la minimum limitele demersului monografic.

Pentru a înțelege mai departe gratuitatea acestei critici, m-am uitat peste unul din articolele domnului Cernat (studiul Cernat, 2010). Evident și dânsul utilizează eșantion de conveniență, dar nu spune că validitatea teoriei testate s-ar limita la aceștia, ci o prezintă ca un fapt general, care, mai mult, ar putea genera și aplicații practice (despre care, din nou, nu spune că s-ar limita doar la studenți). Eu nu spun că acest lucru este greșit; dimpotrivă, spun că a procedat conform practicilor în domeniu.

Legea numerelor mici chiar nu are nicio legătură cu monografia! Ba chiar mă surprinde să se invoce aici, în condițiile în care în marea majoritate a analizelor (și au fost câteva mii de comparații) puterea statistică este una adecvată (având eșantioane de sute și chiar mii de participanți!); dar probabil că din nou graba și neatenția au avut un rol important. Când puterea statistică nu este adecvată, rezultatele nesemnificative devin într-adevăr o problemă (falși negativi). În astfel de cazuri rare în monografie – din estimările mele sub 0.5% din toate analizele secundare de date -, când aceste rezultate nu erau coroborate logico-conceptual cu alte rezultate riguroase, cunoștințele au fost formulate clar doar ca preliminară (trebuind replicate în studii viitoare).

7.2 Neprezentarea intervalului de încredere.

Domnul Cernat îmi reproșează că nu am utilizat logica intervalului de încredere, așa cum, spune dânsul, „impune” APA (*American Psychological Association*) și că astfel am încercat să „evit” (poate chiar să „ascund”) ceva.

Ca psiholog am pretenția că înțeleg bine ce spune APA. „Outputul” statistic conține mulți indicatori. Prezentarea unora sau altora depinde de paradigma de analiză a datelor pe care ai angajat-o [ex. „școala pragului de semnificație” (*null hypothesis significance testing/NHST*) vs. „școala intervalului de încredere” (*confidence interval*) – vezi pentru dezbateri Chow, 1998]. Așadar, nu este adevărat faptul că APA „impune”, așa cum susține domnul Cernat, logica intervalului de încredere. Ca să fie clar că ceea ce spun este corect și să nu ne pierdem în discuții scolastice, dacă vom examina publicațiile de psihologie, inclusiv din revistele APA, vom observa

că utilizarea intervalului de încredere pentru mărimea efectului nu este „impusă” de APA și nu este nicidecum un „standard minimal” în domeniu (intervalul de încredere se folosește mai ales pentru medie/M), așa cum afirmă răspicat domnul Cernat. Cu referire la mărimea efectului, în general, se raportează valoarea centrală a acesteia, intervalul de încredere pentru mărimea efectului apărând mai des când mărimea efectului este, de fapt, o medie agregată a mai multor mărimi ale efectului (ex. ca în metaanalize). Între 2010 (de când a apărut ediția a VI-a a manualului APA) și 2015 am publicat în reviste internaționale care utilizează standardele APA 10+ articole, și nimeni nu a impus utilizarea intervalului de încredere pentru mărimea efectului (decât dacă eventual aceasta este o medie a mai multor mărimi ale efectului, ceea ce nu este cazul în monografie).

Această lucrare este în mare parte una de sinteză, bazată, adesea, pe analize secundare de date. Așadar, mediile studiilor analizate reprezintă date primare, iar datele primare, rareori, se prezintă într-o cercetare de sinteză. În acest caz, datele primare pot fi clar identificate în studiile citate, unde poate găsi toate informațiile care îl interesează.

Așadar, de ce nu este prezentat intervalul pentru mărimea efectului?

În logica pragului de semnificație, care este paradigma standard în psihologie, relevante pentru analiza secundară angajată în monografie au fost doar mărimea efectului (cu pragul stabilit de $d = 0.35$) și pragul de semnificație (pentru generalizarea la populație cu un $p < 0.05$). Așadar, mărimea efectului este mereu dublată de pragul de semnificație, iar acest lucru este suficient pentru ca formularea concluziei să poată fi generalizată la populație (intervalul de încredere fiind, astfel, superfluu cu referire la generalizarea la populație).

Reproșul dorit foarte grav al domnului Cernat că multe rezultate validate s-ar fi pierdut, dacă prezentăm intervalele de încredere, arată aici o confuzie majoră a metodologiei psihologice. Trebuie să înțelegem că cel mai bun indicator pentru estimarea mărimii efectului în populație este valoarea centrală, nu limita superioară sau inferioară a intervalului de încredere (limite care și ele sunt tot probabilistice). Eu am selectat ca prag valoarea centrală a mărimii efectului (0.35), nu un interval de încredere, care, în acest context, chiar nu făcea sens (ex. de ce să pun o limită superioară a intervalului de încredere pentru diferențele posibile între români vs. altă populație?). Dacă am fi angajat 0.35 ca limita inferioară a intervalului de încredere, așa cum sugerează domnul Cernat, atunci am fi generat un

nivel inacceptabil de falși negativi, ceea ce ar fi fost greșit. Așa cum am arătat, este fără sens angajarea a 0.35 ca limită superioară a intervalului de încredere, dar, dacă prin absurd am fi făcut asta, atunci am fi generat și un nivel inacceptabil de falși pozitivi. Așadar, chiar dacă ar fi fost calculat intervalul de încredere al mărimii efectului, interpretările teoretice ale rezultatelor (ex. dacă efectul este mare/mediu/mic) se fac, în principal, cu referire la valoarea centrală. Spre exemplu, presupunând că pentru a fi considerat un efect relevant practic/ecologic ne așteptăm ca efectul unui tratament nou față de cel vechi ar trebui să aibă o mărime medie a efectului de 0.50. Dacă obținem o mărime a efectului de 0.35, chiar dacă intervalul de încredere al acestei valori ar include și 0.50, noul tratament nu este, totuși, considerat validat prin prisma țintei stabilite.

În concluzie, metodologia aleasă de mine a fost prezentată explicit, alegând pragul minim al mărimii efectului de 0.35 și spunând clar cum a fost calculat, prag care se referă la valoarea centrală a intervalului de încredere (ca cel mai bun indicator al mărimii efectului în populație), în conformitate cu practicile standard din domeniu. În această discuție domnul Cernat face confuzie cu problema legată de estimarea mărimii eșantionului, care se poate face în baza valorii centrale a mărimii efectului (*power-based*) sau în baza unui interval de încredere (*precision-based*); dar asta este altă poveste!

Ca să simplific lucrurile și pentru a ilustra că ceea ce spun este corect, că monografia se înscrie și sub acest aspect în setul de bune practici ale domeniului și că și aici domnul Cernat face critici de dragul criticilor din perspectiva unor metode, care nu sunt standard, să analizăm metaanaliza lui Kim (2005), pe care chiar domnul Cernat a invocat-o pentru a încerca să contracareze una din concluziile mele (așadar, îi dă credit). Oare de ce nu observă domnul Cernat că nici Kim (2005) nu a prezentat intervalul de încredere pentru majoritatea mărimii efectelor calculate, deși această discuție era în manualul APA încă de atunci? (l-a prezentat doar pentru unele din valorile medii la nivel global, nici măcar pentru toate valorile medii). Îi spun că nu a omis din greșeală sau pentru că ar fi dorit să ascundă ceva, cum incorect insinuează domnul Cernat că aș fi făcut eu, ci, simplu, pentru motivele prezentate de mine mai sus. Asta nu înseamnă că spun că nu este bine să prezinți intervalele de încredere (și alți indicatori statistici suplimentari), când asta ajută la interpretarea rezultatelor și spațiul permite asta. Spun doar că neprezentarea lor, din diverse constrângeri și opțiuni metodologice, nu este o eroare, ci se regăsește în majoritatea lucrărilor de profil psihologic. De altfel, nici domnul Cernat nu-și

urmează propriile recomandări. În Cernat (2010) dânsul nu prezintă nici un interval al mărimii efectului, iar, uneori, nici măcar mărimea efectului (doar t și p), deși ambele erau recomandate încă din ediția a V-a a manualului APA (din anul 2001). Dar, din nou, eu nu spun că acest lucru este greșit; dimpotrivă, spun că a procedat conform practicilor în domeniul său (unele domenii chiar nu cer obligatoriu nici măcar mărimea efectului, fără să mai vorbim de intervalul de încredere al acesteia).

7.3 Mărimea eșantionului, în cazul unor analize legate (a) de cetățenii români de etnie maghiară și (b) de Studiul 2.

Domnul Cernat îmi reproșează aici că nu am eșantioane reprezentative (vezi și discuția de la 7.1.).

Nu am înțeles nevoia criticii, deoarece chiar eu am spus asta în monografie. Aici, însă, trebuie înțeles clar că, atunci când compari două eșantioane (ex. cetățeni români-etnici români vs. cetățeni români-etnici maghiari) nu este nevoie să ai eșantion reprezentativ pentru fiecare etnie pentru a formula concluzii valide cu referire la diferență dintre etnii. Așa cum am spus în 7.1., ai nevoie de eșantioane reprezentative dacă vrei să estimezi eficient atribute ale fiecărei etnii. Am punctat clar în monografie că aceste concluzii trebuie văzute cu limite și replicare – nu înțeleg cum i-a scăpat acest lucru domnului Cernat - deși, provocat acum de domnul Cernat, spun că această formulare a mea a fost prea conservatoare! De ce prea conservatoare? Deoarece dacă eșantionul etnicilor maghiari ar fi fost în jur de 60 de persoane (deci, doar cu aproximativ 10 persoane în plus!), atunci aveam, deja, puterea statistică pentru a identifica o mărime a efectului de minimum 0.35. Cu eșantionul avut la dispoziție, în medie am putut identifica o mărime a efectului de 0.39; așadar, dacă erau mărimi ale efectului între 0.35 (pragul nostru) și 0.39 (pragul determinat de mărimea eșantioanelor) nu le puteam identifica și de aici, formularea cu limite. Nu am mai spus în lucrare, dar nicio diferență considerată nesemnificativă statistic între etnicii romani și cei maghiari nu a fost cuprinsă în acest interval, ceea ce face ca formularea concluziilor să aibă un grad mare de rigoare. Dar, nu am intrat în aceste detalii metodologice pentru că am vrut să fiu conservator și să încurajez studii noi pentru replicarea rezultatelor. Cine cunoaște însă logica puterii statistice și a relațiilor dintre mărimea efectului, mărimea eșantionului, pragul de semnificație și puterea statistică, înțelege de ce spun că am fost chiar prea conservator!

În cazul Studiului 2 am spus clar că nu vizez un eșantion reprezentativ, studiul fiind unul cu elemente calitative. Dar, și în acest caz, m-am înscris în paradigma domeniului, în condițiile în care există o consistență crescută asupra evaluării caracterului național (vezi Terracciano și colab., 2005; vezi și Studiul 3, unde consistența este, de asemenea, susținută statistic), ceea ce face să nu ai nevoie de eșantioane mari. În plus, foarte important, gradul de saturație a concluziilor a fost atins înainte de a utiliza toți participanții. În fine, am raportat rezultatele obținute, în acest design, la altele care au folosit eșantioane reprezentative. Așa că, limita acestui studiu nu excede limitele bunelor practici în domeniu.

7.4 Despre coeficientul de corelație și cauzalitate

Domnul Cernat ne spune ferm, un lucru banal: *coeficientul de corelație nu exprimă cauzalitate*, prin asta sugerând cumva faptul că eu aș fi spus altceva.

Sigur că un coeficient de corelație nu presupune obligatoriu cauzalitate. Dar, sincer, chiar nu știu de ce domnul Cernat a ținut să punteze acest lucru (pe care îl învățăm/predăm în anul I de facultate la psihologie), deoarece nimeni, serios, nu s-ar îndoi de asta. Mai mult, în contextul în care domnul Cernat ne semnalizează acest lucru – coeficientul național de inteligență -, acesta chiar nu are nicio relevanță, eu vorbind clar aici despre „asocierea” acestui coeficient de inteligență cu o serie de variabile, nu de legătură „cauzală”! (ex. „*Astfel, acest coeficient național de inteligență a fost asociat...*”, David, 2015, pg. 194). Cred că a fost din nou vorba de grabă și neatenție.

Dacă, însă, tot am ajuns să vorbim despre asta, hai să trecem de nivelul banal și să spunem, de dragul cititorilor mai puțin informați statistic, că acest coeficient este un indicator statistic, care se interpretează în cadrul unei teorii, mai mult sau mai puțin specificate. Așadar, deși coeficientul de corelație, ca indicator statistic, nu presupune obligatoriu cauzalitate, acesta poate fi primul pas statistic în testarea unei teorii cauzale (cauza și efectul sunt relaționate), inclusiv cu referire la inteligență și o serie de variabile psihosociale. Dar discuția este lungă și complicată și nu își are rostul aici (vezi pentru informații detaliate cu referire la potențialul rol cauzal al inteligenței Sternberg și Kaufman, 2014).

7.5 Utilizarea datelor în cazul angajamentului școlar.

Domnul Cernat îmi reproșează că mi-am întemeiat concluziile pe studiul lui Lam și colab.

(2014), nu pe testele PISA și că, astfel, am comis o gravă eroare (una ilustrativă pentru multe alte erori similare pe care le-aș fi făcut).

Înainte de a-i răspunde, reamintesc domnului Cernat că, la nivelul cercetării avansate, apar adesea teorii și concluzii contradictorii. Valoarea cercetătorului stă în modul în care le poate integra. Acestea fiind spuse, să revenim la problemă.

Ambele cercetări menționate de domnul Cernat (Lam și colab., 2014 și testele PISA), aparent contradictorii, sunt prezentate în monografie. Așadar, nu ar fi o situație în care am prezentat anumite date și le-am ignorat pe altele (dânsul a putut afla despre ambele studii din monografie). Apoi, în știința psihologică trebuie să trecem dincolo de termeni și să căutăm semnificația lor, știut fiind faptul că în psihologie (dar și științele socioumane, în general) uneori, aceeași sintagmă utilizează semnificații diferite. În plus, o atenție mare trebuie acordată calităților psihometrice ale constructului, iar studiul deja publicat (Lam și colab., 2014) are un construct al angajamentului școlar validat psihometric, spre deosebire de testele PISA.

Făcând aceste analize fine, se observă că angajamentul școlar are semnificații diferite în cele două studii și că este măsurat riguros, din punct de vedere psihometric în studiul lui Lam și colab. (2014). Spre exemplu, aspectul comportamental din testele PISA (ex. absenteismul) – unde stăm foarte prost în comparație cu țările din Uniunea Europeană – nu este inclus în constructul angajamentului școlar la Lam și colab. (2014), deoarece, din punct de vedere teoretico-conceptual, este considerat o consecință a acestuia, nu parte a constructului. Mai mult, spre deosebire de testele PISA, care se adresează copiilor de 15 ani, studiul lui Lam și colab. (2014) se adresează copiilor de vârste mai variate, ceea ce îi crește relevanța ecologică pentru analiza noastră.

Coroborând aceste lucruri importante din punct de vedere teoretico-metodologic cu faptul că studiul lui Lam și colab. (2014) are o putere statistică adecvată pentru a detecta o mărime a efectului de minimum 0.35, am ajuns la concluzia pe care am formulat-o și care, în plus, are validitatea întărită prin integrarea în datele mai generale (ex. angajamentul mare al adulților/părinților în muncă). Oricum, acestea fiind spuse, am încercat să integrez în concluzia generală derivată din Lam și colab. (2014) și rezultatele PISA, fără a le ignora.

Cred că acesta este demersul corect, în condițiile în care, dacă trebuie să alegi, rigoarea măsurătorii este mai importantă inițial decât tipul de eșantion utilizat (mai ales că Lam și colab., 2014, chiar dacă nu utilizează un eșantion reprezentativ, are unul mai divers și cu putere statistică adecvată – și știm că mai

mulți participanți pentru numărul minim cerut de o putere statistică adecvată nu aduce informații în plus).

7.6 Analogia este analogie!

Domnul Cernat face o adevărată diatribă pornind de la analogia pe care am făcut-o între interrelaționările atributelor psihologice și cele biologice, neînțelegând că în știință o analogie este utilizată ca ajutor pentru a înțelege anumite lucruri. Eu am folosit această analogie – de altfel clasică în psihologie – pentru a arăta că agregarea atributelor psihologice, la nivelul grupurilor mari, iar apoi compararea și studierea interrelaționărilor are sens (lucru cunoscut în psihologie, dar se vede că este mai puțin știut în țară, în afara psihologiei). Mă întreb ce ar spune domnul Cernat, dacă ar afla de altă analogie clasică în psihologie, din științele cognitive, în care mintea umană este pusă în analogie cu computerul.

În acest context, da, metaanaliza lui Kim (2005) arată o problemă cu teoria relației dintre inteligență și creativitate, dar reamintesc iar domnului Cernat că aici nu discutăm în termenii cunoștințelor de manual de liceu și „dictatorial” (s-a invalidat printr-un studiu și gata). Într-adevăr, metaanaliza lui Kim (2005) nu a anulat de loc cercetările asupra acestei teorii, ci dimpotrivă, studii ulterioare metanalizei au confirmat-o la nivel biologic (Jung și colab., 2009) sau asupra unor anumiți indicatori ai creativității (Jauk și colab., 2013). Așadar, lucrurile la acest nivel nu sunt atât de simple, ci complexe, teoria regăsindu-se în manualele de psihologie. De aceea, așa cum am spus, ceea ce se cere este ca un cercetător să-și precizeze mereu contextul în care își formulează anumite concluzii, nu să folosească contextul pe care îl dorește altcineva. Alți cercetători s-ar putea să nu fie de acord cu concluziile formulate într-un anumit context, dar asta nu înseamnă „eroare”, ci dezbateri și progres. Faptul că sunt lucruri cu care domnul Cernat nu este de acord sau nu-i plac, nu înseamnă că ar trebui făcute altfel.

8. Despre alte aspecte critice

8.1 Domnul Cernat apelează foarte des la dezbateri asupra modului de utilizare a statisticii în psihologie. Și există școli de gândire diferite (ex. școala „pragului de semnificație” vs. „școala intervalelor de încredere”) (vezi pentru o astfel de dezbateri Chow, 1998). Dânsul, însă, sugerează incorect că neangajând logica unei școli este problematic! Spre exemplu, spune că „...*pragul de semnificație ales de David, intervalele de încredere ale mediilor pentru care calculează testele de*

semnificație statistică se suprapun...”. Bun, și? Acesta este un lucru elementar, bine știut în metodologia psihologică. În angajarea logicii ipotezei nule (NHST) se merge pe o variantă probabilistică în care, conform teoriei deciziei, pe lângă identificarea corectă a țintei și a lipsei țintei, apar mereu falșii pozitivi și falșii negativi (iar ideea unei metode de analiză adecvate este să-i reduci la minimum). Angajarea unui prag de 0.05 asumă un risc de 5% ca diferența obținută între eșantioane să nu se regăsească la nivelul populației (sau mai precis spus, o probabilitate de 5% de a obține aceste diferențe considerând ipoteza nulă adevărată). Majoritatea largă a studiilor de psihologie, din cele mai importante reviste din domeniu, merg pe această variantă (la care adaugă mărimea efectului și, uneori, intervale de încredere ale mediilor – vezi discuția din 7.2.). Ba aș spune că aproape toate studiile (spun „aproape” ca să nu greșesc, dar cred că toate) analizate secundar în monografie au folosit această logică standard, așa că domnul Cernat aduce gratuit în discuție critici fără rost, de dragul criticilor, insinuând incorect că ar exista niște probleme! Ca semn că este o practică standard, chiar studiul domnului Cernat din 2010 (Cernat, 2010) utilizează aceeași logică a pragului de semnificație, nu a intervalelor de încredere, logică pe care mie mi-o reproșează, fără să observe, probabil tot din grabă/neatenție, că este abordarea standard în domeniu.

8.2 Exact ca în cazul corelației, nu am înțeles necesitatea discuțiilor pe care le angajează domnul Cernat asupra rolului pragului de semnificație și relația acestuia cu replicabilitatea studiilor, în condițiile în care metodologia angajată în monografie se bazează tocmai pe acest aspect bazal - mărimea pragului nu are legătură cu replicabilitatea studiilor -, aspect care se studiază în anul 1 de psihologie.

8.3 Metafora „oalei de supă” angajată de domnul Cernat, iar nu este relevantă, în condițiile în care exemplul său numeric se referă la prezența sau absența unui atribut în populație, nu la valorile pe care le are atributul (este o confuzie tipică pentru nepsihologi). În ceea ce privește dispersia datelor, domnului Cernat pare să îi scape – probabil din grabă/neatenție - coeficientul de variabilitate care, în marea majoritate de cazurilor, arată că datele tind să se grupeze în jurul valorii centrale, nu să se disperseze (așa cum sugerează dânsul).

8.4 În legătură cu generalizarea teoretică vs statistică, problema este mult mai complexă și nu poate fi abordată aici în mod detaliat. Spun doar că generalizarea teoretică se face tot la o populație (ex. „depresivi” sau „omul” în general) și, astfel, în esență nu poate scăpa de limitele eșantioanelor

nereprezentative în inferența teoriei de la eșantion la populație. Dar, așa cum am spus, această limită este asumată și controlată în psihologie (ex. prin replicabilitate, relaționare logico-conceptuală, etc.). Așa cum am arătat, aici domnul Cernat trebuie să fie mai atent să observe că un atribut psihologic al românilor nu a fost pur și simplu măsurat în eșantionul românesc și apoi inferat la nivelul populației (într-o logică mai apropiată generalizării statistice), ci a fost stabilit comparativ, intercultural (într-o logică mai apropiată generalizării teoretice).

9.5 În fine, comparația cu studiile vechi nu s-a făcut pentru că aş asuma o abordare esențialistă, așa cum, greșit, sugerează domnul Cernat (mă miră că insistă cu acest lucru, deoarece am spus de foarte multe ori explicit în monografie că abordarea este incompatibilă cu o înțelegere esențialistă a atributelor psihologice; probabil a făcut-o din grabă și neatenție). Într-adevăr, dimpotrivă, metodologia este clară și cine o înțelege știe că aceasta este incompatibilă cu una esențialistă. Comparația este pur și simplu derivată din interes epistemic, în contextul în care, logic vorbind, tot ce este nemodificabil este și stabil, dar nu tot ce este stabil este și nemodificabil. Așadar, verificabilitatea stabilității nu înseamnă, așa cum greșit afirmă domnul Cernat, o asumare esențialistă fundamentată de nemodificabilitate.

În final, totuși, trebuie să îi mulțumesc domnului Cernat pentru analiza făcută monografiei. Neîncrederea și dorința sa de critică – voluntare sau involuntare (derivate probabil din grabă/neatenție) - mi-au dat oportunitatea de a face aceste precizări, cred eu importante și sub aspect educațional mai larg. Unele problematizări ale domnului Cernat chiar meritau discutate detaliat, deoarece fac parte din problematizările psihologiei, în general, (ex. „școala pragului de semnificație” vs. „școala intervalului de încredere”) și mă bucură că monografia le aduce în discuție și în țară. Din păcate, domnul Cernat a invocat adesea greșit limitele sau dezbateri generale ale acestor paradigme științifice, crezând (sau sugerând) că acestea sunt doar ale monografiei, reducând, astfel, posibilitatea unei dezbateri serioase și de substanță. Mi-ar fi plăcut ca atitudinea să fie mai interogativă, chiar dacă problematizantă, nu sentențioasă. Nu am pretenția că lucrarea este fără limite sau că nu există explicații alternative la unele concluzii, dar acestea trebuie abordate într-un dialog profesional. Dacă aş aplica, însă, necritic sentințele/părerile domnului Cernat ar trebui să considerăm eronate nu doar mii de studii de specialitate (ex. vezi și ultimul număr din JCCP care nu are niciun eșantion reprezentativ), ci chiar studii ale domului Cernat (spre exemplu studiul Cernat,

2010). Cu limitele ei, asumate și formulate clar, monografia se înscrie în paradigmele domeniului, nici mai mult, nici mai puțin; așa cum am spus, să nu uităm că majoritatea datelor prezentate se bazează pe studii deja publicate în literatura de profil, iar studiile noi vor fi, probabil, la rândul lor publicate.

Fără a mă referi la analiza domnului Cernat, spun, în acest context, fără aroganță, ci cu dezamăgire, că, sincer, m-am cam săturat să tot explic nepsihologilor lucruri bazale din psihologie (ex. a. că adesea facem cercetări interculturale fără eșantioane reprezentative, dar cu o metodologie riguroasă; b. că termenii psihologici au semnificații diverse și trebuie să fim atenți la ele; c. că la nivelul cercetării de vârf lucrurile nu sunt ca în manualele de psihologie, ci există teorii contradictorii și/sau diferite, unele nelegate între ele, fără ca asta să însemne „controversat” cu sens peiorativ, ci cu sens de cercetare de frontieră etc.). Voi fi mereu deschis să pot avea dezbateri cu profesioniști care pe lângă o operă științifică valoroasă pot genera condițiile unei dezbateri constructive: (1) raționalitate; (2) expertiză și (3) bună intenție. Altfel, refuz să mai răspund tuturor, deoarece, sincer vorbind, unele critici sunt naive, în condițiile în care asupra unei teme ca psihologia românilor fiecare român, specialist sau nespecialist, se simte îndrituit să aibă o părere (ba, din păcate, chiar o convingere). Iar timpul este limitat! Dacă chiar le-aș lua în serios pe toate, atunci probabil că ar trebui să închidem reviste de top și programe de cercetare de la universități de prestigiu, care au generat cunoștințe importante pentru civilizația umană.

Ca ultimă idee, evident, că nu împărtășesc și nu înțeleg dezamăgirea domnului Cernat! Dimpotrivă, această lucrare a dus la trei studii noi, din care cel puțin două vor fi probabil publicate în revistele internaționale de profil, și la demararea unui program internațional în domeniu (coordonat de la Cluj-Napoca: <http://albertellis.org/international-research-program-cognitive-behavioral-theorytherapy-cbt-at-a-countrycultureationsociety-level-the-cognitive-behavioral-national-profile/>), contribuind, astfel, la o mai mare vizibilitate a psihologiei românești la nivel internațional. În plus, monografia a sistematizat în limba română studii despre români, deja publicate în literatura internațională sau națională, dar mai puțin cunoscute în țară. Psihologia românească, prin acest sistem de gândire, s-a integrat bine în psihologia modernă internațională, fiind astăzi probabil cea mai vizibilă știință socio-umană din țară la nivel internațional (cu siguranța una din cele mai vizibile). Și cred că aceasta este calea de urmat de cei cărora le pasă de știința românească. Altfel, să ajungă să vorbească despre știința românească cei care nu au

internaționalizat-o major prin propria acțiune academică este cel puțin neavenit: adesea aceștia, într-o logică localizaționistă, vor să protejeze știința românească chiar de știința internațională!

Referințe

- [1] Bar-On, R. și colab. (2009). *Emotional Quotient Inventory: EQ-I. Manual tehnic și interpretativ*. Sinapsis, Cluj-Napoca.
- [2] Berry, J. W. și colab. (1997). *Handbook of cross-cultural psychology* (ed. a II-a). Allyn & Bacon: Boston.
- [3] Chow, S.L. (1998). *Precis of Statistical significance: Rationale, validity, and utility. Behavioral and Brain Sciences, 21, 169-239*.
- [4] Cernat, V. (2015), *Psihologia poporului român. Copia imperfectă a unui prototip irealizabil*, Revista de Politică a Științei și Scientometrie, p. 306-311.
- [5] Cole, M. (1998). *Cultural psychology: A once and future discipline*. Harvard University Press: Cambridge.
- [6] David, D. (2015). *Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală*. Editura Polirom: Iași.
- [7] David, D. (2015a). Știința împotriva rasismului/xenofobiei/extremismului. Să pariem pe știință! LaPunkt (<http://www.lapunkt.ro/2015/09/28/stiinta-impotriva-rasismuluixenofobieixtremismului-sa-pariem-pe-stiinta/>).
- [8] David, D. (2015b). Să nu ne temem de cuvinte. Invocându-l pe Wittgenstein în „psihologia poporului/națiunii”. LaPunkt (<http://www.lapunkt.ro/2015/09/21/sa-nu-ne-teme-de-cuvinte-invocandu-l-pe-wittgenstein-in-psihologia-poporuluiinatiunii/>)
- [9] Franzoi, S.L. (2007). *History of social psychology*. In R.F. Baumeister & K.D. Vohs (Eds), *Encyclopedia of Social Psychology* (vol I, pp. 431-439), Thousand Oaks, CA: Sage.
- [10] Iacob, L. (2015). Daniel David, Psihologia poporului român. O abordare aparte? *Revista de Politică a Științei și Scientometrie*, p. 302-305.
- [11] Jauk, E și colab. (2013). The relationship between intelligence and creativity: New support for the threshold hypothesis by means of empirical breakpoint detection. *Intelligence, 41*(4), 212-221.
- [12] Jung, R.E și colab. (2009). Biochemical support for the "threshold" theory of creativity: a magnetic resonance spectroscopy study. *J Neurosci., 29*(16), 5319-25.
- Sternberg, R.J și Kaufman, S.B. (2014; ed.). *Cambridge handbook of intelligence*. Cambridge University Press: New York.
- [13] Rentfrow, P.J. și colab. (2013). Divided we stand: Three psychological regions of the United States and their political, economic, social, and health correlates. *Journal of Personality and Social Psychology, 105*(6), 996–1012.
- [14] Rentfrow și colab. (2015). Regional personality differences in Great Britain. *PLoS ONE 10*(3): e0122245. doi:10.1371/journal.pone.0122245
- [15] Terracciano, A. și colab. (2005). National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures, *Science, 310*(5745), 96-100.
- [16] Vaughan, G.M. și Hogg, M.A. (2013). *Social psychology*. Pearson Australia.
- [17] Sternberg, R.J, & Kaufman, S.B. (eds., 2011). *The Cambridge Handbook of Intelligence*. Cambridge University Press: Cambridge.

Autor corespondent: daniel.david@ubbcluj.ro